

ב. ע' בשבת קב: 'אמר ר' ירמיה: שכן עני חופר גומא להצניע בה פרוטותיו' ושם מדובר בפחות מטפת, ע"ש. ואפשר דלכך נקט עני ובפרוטות בודדות, דסגי בחפירה מועטת.

*

'כספים' – תאוות העולם הזה שהאדם כוסף אליהם וחושקם, אין מפניהם שמירה אלא ב'קרקע' – ישפיל האדם את עצמו עד לארץ, רק אז יתבטלו תאוותיו. וכן לאידך גיסא: **'כספים'** דקדושה; הכוסף ומשתוקק אליו יתב' לדבקה בו ובמצוותיו – אם רוצה לשמר ולקיים אותם ה'כספים' – **אין להם שמירה אלא בקרקע** – ע"י ענוה ושפלות (עפ"י 'תולדות אדם' ליקוטי הש"ס; לקוטי מזהר"ם שבסו"ס זרע קדש, תרומה. ומובא גם בישמח ישראל לשמע"צ לט).

דף לב

'משלם חומש וחומשא דחומשא'. מדברי רבנו חננאל נראה שמפרש דלא כרש"י, שכל האוכל תרומה בשוגג משלם חומש וחומש של החומש, דהיינו חומש מלבר. כיצד? כאשר משלם חמשיית מלגו ועוד מוסיף חמשיית של החמשיית ששילם, ועוד חמשיית של אותה חמשיית וכו' – הוא סכום הנושק לחומש מלבר. [כגון אכל מאה משלם הקרן ומוסיף עשרים, ועוד ארבע – חמשיית מלגו של עשרים, ועוד חומש מהארבע וכו'. והיות ואין לחשבון זה סוף, משלם חומש מלבר דהיינו עשרים וחמש, שהוא ה'תקרה' לכל החומשים שנוסיף] (רע"כ).

'איבעיא להו כשהוא משלם, לפי מדה משלם או לפי דמים משלם. כל היכא דמעיקרא שויא ארבעה זוזי ולבסוף שויא זוזא לא תיבעי לך דודאי כדמעיקרא משלם לפי דמים, דלא גרע מגזלן...' הקשה הגרע"א, הלא גם באופן זה יש נפקותא; אם לפי מדה משלם ורק מצד שהוא כגזלן חייב ליתן כדמעיקרא, הלא יכול לשלם בפירות כפי המדה שאכל ואילו השאר אינו אלא חוב ממוני כשאר גזלן ומשלם בכל דבר, ויכול הכהן למחול. אבל אם תשלומי תרומה נקבעים לפי דמים הרי אינו מתכפר עד שישלם את כל הסכום בפירות, ואין הכהן יכול למחול כלל. ומצינו שני אופנים – הפכיים – בתירוץ קושיא זו; הרש"ש כתב שגם לפי הצד בגמרא שלפי דמים משלם, בשביל הכפרה די כאשר מחזיר פירות כפי המדה שאכל הגם שאינם שוים לסכום הדמים שבשעת האכילה, וכל מה שצדדו לפי דמים משלם היינו לומר שאינו צריך לפי מדה, אבל כשמשלם לפי מדה דיו בכך להתכפר. הלכך לפי שני הצדדים שבגמרא כשהוזלו הפירות מתכפר כשמשלם כמדה שאכל, ומוסיף דמים מצד דיני גזילה גרידא. [וכבר העירו שמפשוט דברי הרמב"ם ושאר ראשונים, וגם מצד הסברה הפשוטה נראה שלדעת האומר לפי דמים הפירוש כפשוטו, רק לפי דמים, ואינו יוצא ידי כפרתו בתשלומין לפי מדה אם אינו שוה לדמים בשעת האכילה. ע' שבת הלוי ח"ט רלד].

גם יש להעיר שדברי הרש"ש יתכנו רק לפי דעת הסוברים שחייבי מיתה בשגגה אינם פטורים מממון, אבל לדעת הפוסקים (עתוס' ט). לא היה לו לשלם את מידת הפירות שאכל, שהרי שאר התשלום ממון הוא והיה לו להיפטר.

ויש אומרים לאידך גיסא; גם לפי הצד שלפי מדה משלם, כאשר הוזלו הפירות והוא מתחייב לשלם כדמעיקרא, הרי שהסכום כולו נידון בדין 'תשלומי תרומה' וצריך להוסיף חומש על כל הסכום [לא רק

על הסכום ששוה עתה]. וגם כאשר אכל תרומה השייכת לו כגון שירש מאבי אמו כהן – משלם הסכום המלא, מצד כפרה. וכוונת הגמרא 'דלא גרע מגזלן' – שתשלומי תרומה שאמרה תורה, לא גרע דינם מדין תשלומי גזילה, לשלם כדמעיקרא, ואף כאשר מפריש לעצמו מפריש כדמעיקרא. ואין הכוונה לומר שמשלם כדמעיקרא בתורת דין גזלן – הלכך לפי שני הצדדים בגמרא משלם הכל בפירות ואין מועילה מחילת הכהן (עפ"י חזון איש או"ח קכד וב"ק ח, טו; שפת אמת).

בשבת הלוי (שם) העיר שאמנם כן יש להוכיח מדברי התוס' בגטין נד, כפי שהוכיח החזו"א. ואולם מדברי רש"י שם אין משמע כן.

וע"ע: אגרות משה יו"ד ח"א רח; חדושי הגר"ש שקאפ כתובות לא; בית ישי ו, א; ברכת אברהם.

'הא מני רבי יוסי הגלילי היא דאמר חמץ בפסח מותר בהנאה...'. ואם תאמר הלא פשט לשון המשנה 'קרן וחומש' משמע שמשלם כל הסכום, שהרי לא אמרו 'דמי עצים' כבסיפא – והלא אין התרומה שוה אלא כעצים והיה לו לשלם דמי עצים בלבד [ובשפת אמת רצה לחדש שהואיל ונחסר מעט, מגלגלים עליו הכל. ואין מובן טעם הדבר, הלא דמי עצים הוא כל השווי של החמץ ולא יותר].

ונראה ששייך לומר 'קרן' גם על דמי עצים. ורק בסיפא שאין שם חומש אמרו 'דמי עצים' אבל ברישא שפיר שנינו 'קרן וחומש'. ועוד יש לומר לפי דברי הגר"ש שקאפ שאף לדעת הסובר לפי דמים משלם, חייב להפריש כל המדה שאכל כדי להתכפר, ורק התשלום לכהן הוא לפי הדמים. ועל כן אמרו 'קרן וחומש' שהרי ההפרשה צריכה להיות כמידת כל מה שאכל (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

'כתנאי, האוכל תרומת חמץ בפסח... רבי יוחנן בן נורי מחייב'. מבואר בגמרא שלדעת הסובר 'לפי מדה משלם', האוכל תרומת חמץ בפסח, הגם שהיא אסורה בהנאה ואין לה דמים – משלם תשלומי תרומה. והקשה הפני-יהושע (לא סע"ב) על טעם הדבר שמשלם לכהן, הלא הכהן היה מחויב להשביתה ולבערה מן העולם והיא אסורה בהנאה ואינה 'ממון' כלל, ומדוע יש לשלם לו.

ונראה שלפי דעת האומרים 'לפי מדה משלם', עיקר תשלומי התרומה אינו חיוב ממוני אלא ענינו כפרה על שאכל תרומה, והממון בשוגג בא במקום המיתה במזיד. ואמנם אם אכל תרומה של כהן מסוים צריך לשלם הקרן לאותו כהן שאכל ממנו [והחומש – לכל כהן שירצה. משנה תרומות ו, ב], אך התשלום במהותו הוא כפרה על אכילת תרומה. ולכן בתרומת חמץ, הגם שלא הפסיד כלום לכהן הפרטי, צריך לשלם לשבט הכהונה [כמו שאמר רבי יוחנן בירושלמי. וריש לקיש שם אמר שמפריש לעצמו] כדי לכפר על אכילתו (עפ"י שבט הלוי ח"ט רלה, ט. וכן נקט בחזו"א (קכד), שהאוכל תרומת חמץ צריך ליתן תשלומיו לכהן ואינו מפריש לעצמו).

'הא למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הנאה'. ואם תאמר הלא ראוי ליתננה לעופות וכד'. ויש לומר הואיל ומצווה לשרפה אין רשאי ליתן להם. [אך קשה לפי מה שכתב רש"י (בביצה, ולהלן מו. ועוד) שאפשר ליתן תרומה טמאה לבהמה. אמנם שאר הראשונים חלקו על כך] (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

(ע"ב) 'אמר אביי: רבי אליעזר בן יעקב ורבי עקיבא ור' יוחנן בן נורי כולו סבירא להו...' כן דרכו של אביי [וכן רבי יוחנן] בהרבה מקומות, להעמיד רשימת חכמים בשיטה אחת (ע' במצוין ביוסף דעת ב"ב עח).

*

ודוקא לענין איסורי אכילה והנאה לאחר הפסח, אבל לענין השהיית החמץ שם בפסח, לעולם הולכים אחר הרשות; אם החנות של ישראל – חייב לבער. ואם של נכרי – אעפ"י שהניח שם ישראל את חמצו, אם נתייאש ממנו אין זקוק לבערו שהרי אינו מצוי אצלו (ראב"ד. וע"ע ברכת אברהם).

והפוסקים נקטו להלכה לילך אחר המלאי (עפ"י פר"ח ט"ז וב"מ תמט). וי"א שאם אין לתלות במלאי – שאינו של חמץ – הכל הולך אחר הפועלים (עפ"י ב"ח וש"ע הגר"ז שם). ויש שנקטו להקל בדבר כדין ספק דרבנן (עפ"י ח"י שם. וע' שארית שמחה נט).

ב. חמץ שנפלה עליו מפולת – הרי הוא כמבוער. רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל שאין הכלב יכול לחפש אחריו. וכמה חפישת הכלב – שלשה טפחים. אמר רב חסדא: וצריך שיבטל בלבו.

א. רש"י פרש: צריך לבטל – שמא יפקח הגל במועד ונמצא עובר עליו. ומשמע שמהתורה אינו עובר עליו. וכן כתב הר"ן (וכן צדד רבנו דוד בונפיד, וכ"כ הרשב"ץ בספרו 'בין שמועה' כו סע"א). ואילו לדעת הסמ"ק (סו"ס"י צח) צריך ביטול מהתורה, כי מדאורייתא חמץ שנפלה עליו מפולת אינו כמבוער (וכן משמע מרבנו מנוח (חמץ ג, יא) ומתוס' רבנו פרץ כאן) [מלבד במפולת גדולה שאי אפשר לפנותה, שאז החמץ כמבוער מהתורה. ראשונים]. ולפי זה אם לא ביטל עד שנכנסה שעה ששית – צריך לפקח את הגל ולבערו. ואף לדעת רש"י והר"ן יש אומרים שצריך לפקח (חק יעקב, דלא כמגן אברהם).

ב. אם הכלב יכול לחפש אחריו, אפילו יש שם סכנת עקרב – חייב לשכור פועלים כדי להוציא את החמץ ולבערו (עפ"י תוס' לעיל ה; הגהות אשר"י. ויש מצדדים בדעת רש"י שאינו חייב – עפ"י חדושי הנצי"ב י: ועתוס' ב"מ מב).

ג. חמץ שנפלה עליו מפולת בענין שהכלב יכול לחפש אחריו – אסור לכתחילה להוסיף על המפולת לעשותה של שלשה טפחים שהרי עתה החמץ אינו כמבוער, ודומה לעושה אוצר מלכתחילה בתוך שלשים שאסור (שפת אמת).

ד. חמץ שנפלה עליו מפולת, בירושלמי אמרו להתיר (ע"ע בבאור הסברות במאירי; נוב"כ קמא יח; חדושי ר' שמואל ה. עמ' קמד). ויש ראשונים שכתבו לאסור (ע' בשו"ת הרשב"א ע; מג"א תלג סק"ז). ויש מי שכתב שלא התירו אלא במפולת שאין עתיד לפנותה אבל עתיד לפנותה אסור (עפ"י ט"ז תלג סק"ח). ונראה שאם כדאי לו לפנות את המפולת מפני שווי החמץ שתחתיה – אינה חשובה 'מפולת' וצריך לפקח ולבער. משיעורי הגרשו"א.

דפים לא – לב

נז. האוכל תרומת חמץ בפסח – מה דינו במזיד ובשוגג?

האוכל תרומת חמץ בפסח; אם היה שוגג על התרומה ועל החמץ – משלם קרן וחומש. כן סתמה משנתנו, כדעת רבי יוחנן בן גורי בברייתא הסובר זר שאכל תרומה משלם לפי מדה, הלכך משלם אף על פי שאין לה דמים. או אפשר אפילו אם משלם לפי דמים, סובר תנא דמתניתין כרבי יוסי הגלילי שהחמץ בפסח מותר בהנאה ויש לו דמים. וכן דעת רבי אלעזר חסמא בברייתא.

רבי עקיבא ורבי אליעזר בן יעקב פוטרם – שסוברים לפי דמים משלם וכיון שאין דמים לחמץ בפסח שהרי אסור בהנאה – פטור מכלום (ודרשו ונתן לכהן את הקדש – דבר הראוי להיות קדש. וזה אינו ראוי

להיות קדש, שא"א להפריש תרומת חמץ בפסח (עפ"י רש"י); מפני שאין בו בכדי 'נתינה' הראויה להיות קדש, שהרי אין לו דמים. עפ"י תוס'.

הרמב"ם (תרומות י, 1) פסק לפטור, והראב"ד כתב לפסוק כסתם מתניתין.

היה מזיד על התרומה – פטור, שבמזיד חיובו אינו אלא כמזיק בעלמא, וכיון שאין לחמץ דמים פטור. ולרבי יוסי הגלילי שיש דמים לחמץ – חייב, אלא שלדעת רבי נחוניא בן הקנה הפוטר חייבי כריתות מתשלומין [ואף במיתה בידי שמים – לאביי, כתובות ל:]; – פטור אף לריה"ג. [כמו כן לדעת הסוברים אין אדם לוקה ומשלם (רבי יוחנן בכתובות לב. וכן פסק הרמב"ם), בכל אופן הרי זה לוקה, משום תרומה או משום חמץ, הלכך פטור משלם].

א. רש"י כתב: לרבי נחוניא בן הקנה, בין אם היה מזיד על החמץ או על התרומה – פטור. ואולם התוס' (כט. ד"ה מאן; כתובות ל: ד"ה זר) סוברים שאם היה שוגג על התרומה – משלם אף אם הזיד בחמץ הואיל ותשלומי תרומה באכילת שגגה כפרה הם לפיכך אינם נפטרים משום 'קם ליה בדרכה מיניה'.

ב. לדברי רבי יוסי הגלילי משלם כדמי עצים שהרי אין הפירות שוים כל דמיהם אלא כפי אפשרות ההנאה מהם. כן משמע ברש"י וברמב"ם. ובספר שפת אמת צדד לומר שמשלם הכל.

דף לב

גח. א. זר האוכל תרומה, השותה או הסך ממנה – מהם חיוביו?

ב. תשלומי תרומה כיצד, לפי מדה או לפי דמים?

ג. מה דין האוכל תרומה פחות מכזית; פחות משה פרוטה?

ד. מה דינו של המזיק תרומה?

א. זר האוכל או סך תרומה במזיד – לוקה ארבעים וחייב מיתה בידי שמים. ומשלם דמיה לכהן כשאר גזלנים, בלא חומש. [אם הותרה למלקות פטור משלם, שאין אדם לוקה ומשלם (כרבי יוחנן ולא כר"ל – כתובות לב: וכ"פ הרמב"ם). ולרבי נחוניא בן הקנה, לדעת אביי (כתובות ל:); פטור מתשלומין משום חיוב מיתה, ור"א (שם) חולק].

אכל בשגגה – משלם קרן וחומש [מלבר]. וצריך לשלם בפירות דוקא, והם נעשים תרומה (ונתן לכהן את הקדש – דבר הראוי להיות קדש). אכל גרוגרות ושילם לו תמרים (שהם חשובים מהגרוגרות) – תבא עליו ברכה [וכרבי אליעזר. אבל לרבי עקיבא (תרומות ו, 1) אינו משלם אלא ממינו. וכן הלכה].

אחד האוכל ואחד השותה ואחד הסך (שהסיכה כשתיה מריבוי הכתוב. ויש אומרים שסיכת זר בתרומה אינה אסורה אלא מדרבנן, וי"א מדאורייתא. עתוס' יומא עז; מנחת חינוך רעט; אגרות משה יו"ד ח"א רט ואו"ח ח"ג סב; קובץ ענינים). אחד תרומה טמאה ואחד תרומה טהורה.

א. תשלומי תרומה לאוכלם בשגגה – כפרה הם, ואין הכהן יכול למחול (משנה תרומות ו, א). ואף אם אכל תרומה משל עצמו כגון שירש מאבי אמו כהן – מפריש קרן הראוי להיות קדש לעצמו, וחומש לכהן (תוס' כתובות ל: ד"ה זר; יבמות צ. ד"ה אכל). ויש אומרים שצריך לשלם לאחד מן הכהנים (ע' בית יעקב כתובות שם; בית ישי ו, א).

ב. ברמב"ם (תרומות י, יד) מבואר [דלא כפשטות דברי רש"י (בד"ה איבעיא)] שגם האוכל במזיד צריך לשלם חולין מתוקנים דוקא (וע' במהר"י קורקוס שם; חדושי מרן רי"ז הלוי; 'חדושי הגר"ח על הש"ס').

ב. נחלקו תנאים על זר האוכל תרומה בשוגג, האם משלם לפי דמים (רבי עקיבא; רבי אליעזר בן יעקב) או לפי מדה (רבי יוחנן בן גוריון). ופרשו בגמרא שאם בשעת אכילתו היו הפירות שוים הרבה ואחר כך הוזלו – לדברי הכל משלם לכהן כשעת אכילתו, שאינו גרוע מכל גולן שדינו לשלם כשעת הגזילה. לא נחלקו אלא במקרה הפוך, שהפירות התיקרו – האם משלם (בפירות) לפי השווי שאכל או לפי מדה דוקא. וכן נפקא מינה כשהתרומה שאכל אין לה דמים, כגון תרומת חמץ בפסח האסורה בהנאה, או תרומה טמאה של תותים וענבים [שאינן בה שום שימוש כדלהלן] – האם משלם תשלומי תרומה אם לאו (עפ"י רש"י).

א. הרמב"ם (תרומות י, כו) פסק לפי דמים משלם. והראב"ד משיג ונוקט לפי מדה.
 ב. נראה שגם אם משלם לפי דמים, אינו משלם לפי שווי התרומה אלא משערים פירות התרומה שאכל כאילו היו חולין ומשלם דמיהם (עפ"י משנה למלך תרומות י עפ"י הר"ש; וכן סייע לזה רעק"א מסוגיתנו). ויש אומרים שתלוי הדבר במחלוקת הראשונים (ע' תוס' יום טוב ורש"ש; שבת הלוי ח"ט רלד, ה). ובחזון איש (קכד) כתב שאין בדבר מחלוקת אלא לדברי הכל צריך לשלם בכדי שיהא בפירות לאחר שנעשים תרומה, כדמי התרומה שאכל, ואעפ"י שעכשו הוא משלם חולין יש לשום כפי מה שישו לאחר שיעשו תרומה (וע"ע מנחת חינוך רפא; דבר שמואל).
 ג. הוזלו הפירות לאחר שאכל ומשלם כפי שעת האכילה, יש אומרים שצריך להוסיף חומש על כל הסכום ולא רק על הסכום ששוה עתה, ואף לפי הצד שלפי מדה הוא משלם. [וכן כאשר אכל תרומה השייכת לו, משלם הסכום המלא משום כפרה] (עפ"י שפת אמת; חזון איש). וברש"ש מבואר להפך, שלפי שני הצדדים די מצד הכפרה לשלם לפי מדה הגם שאינו שוה מלא הדמים, אלא שחייב לשלם דמים מצד חיובי גולה ו'מזיק'. ואילו בדברי רעק"א מבואר ששאלה זו תלויה במחלוקת התנאים האם משלם לפי מדה או לפי דמים.
 ד. יש שכתבו בדעת הרמב"ם, דלא כרש"י, שגם אם לפי דמים משלם, האוכל בשוגג תרומת תותים טמאה – חייב קרן וחומש, כי העובדה שאין לה דמים נובעת רק מחמת היותה תרומה, הלכך צריך לשלם כאילו לא היתה תרומה (עפ"י אור שמח תרומות י, ז). וע' גם מנחת שלמה נח, ב).

ג. האוכל תרומה פחות מכזית; לדברי תנא קמא פטור מקרן וחומש (כי יאכל, ואין אכילה פחותה מכזית) ודינו כשאר גולנים שאם אכל שוה פרוטה – משלם דמיה. ואילו אבא שאול סובר שאם יש בה שוה פרוטה משלם קרן וחומש אפילו אין בה כזית (ונתן). ואם אכל פחות מכן – פטור מכלום.

א. לתנא קמא, אכל כזית ואין בו שוה פרוטה – משלם קרן וחומש. וכן פסק הרמב"ם (תרומות י, כד ובכס"מ – עפ"י הירושלמי; רש"ש; אמת ליעקב). ויש מקום לעיין אם גם במזיד יש דין תשלומין בכזית פחות משוה פרוטה (ע' שו"ת אחיעזר ח"ד עה).
 ויש שכתבו שאין חייבים על אכילת כזית שאין בה שוה פרוטה (ע' מהר"ם חלאוה ומאירי).
 ב. לאבא שאול, צריך עיון כשאכל תרומה השוה ארבע חמישיות הפרוטה – האם חייב הואיל ועם החומש יש כאן שוה פרוטה, וקורא אני בו ונתן, או שמא צריך שיהא במה שאוכל שוה פרוטה (עפ"י מנחת שלמה סו, ו; אמת ליעקב. וע"ע בספר ברכת אברהם שדן בסברת אבא שאול, אם שיעור שוה פרוטה נאמר באכילה או בתשלומין).

ד. המזיק (או גוזל. רש"י) תרומה, בין בשוגג בין במזיד (רש"י) – פטור מתשלומי תרומה (כי יאכל), ליתן לכהן קרן וחומש בדבר שנעשה קודש, אלא הריהו כשאר מזיק המשלם לחברו כסף ושוה כסף לפי דמים. מהתורה אינו משלם לא קרן ולא חומש, כדין מזיק את ההקדש שאינו משלם אלא מדרבנן (עפ"י תוס' ב"מ צט: ד"ה פרט).